

Alice in Postmodernland

Alice in Wonderland in de spiegel van het postmodernisme.

Margot Terpstra
4383850

Bachelorwerkstuk Algemene Cultuurwetenschappen

Begeleider: Dr. D. Kersten

31 mei 2017

Inhoudsopgave

Inleiding 2

Hoofdstuk 1: Lyotard en het nieuwe narratief 7

Hoofdstuk 2: Foucault en de val in Wonderland 13

Conclusie 20

Bibliografie 22

Bijlage: Dekblad werkstukken 24

Inleiding

‘They don’t seem to have any rules in particular, at least if there are, nobody attends to them’.¹ Zegt Alice tegen de Cheshire Cat. En gelijk heeft ze. In de wonderlijke wereld die Lewis Carroll creëerde neemt chaos en wanorde de overhand en is alles mogelijk, als je er zelf maar in gelooft.

Charles Lutwidge Dodgson, beter bekend onder zijn pseudoniem Lewis Carroll, werd op 27 januari 1832 geboren in Daresbury, Cheshire.² Hij is bijna zijn hele leven werkzaam geweest als professor wiskunde aan de Oxford Universiteit, waar hij ook zijn muze Alice Liddell ontmoette voor wie hij later de *Alice*-reeks op papier zou zetten. Omdat ik het in mijn werkstuk vooral ga hebben over Lewis Carroll de schrijver, en niet over Charles Dodgson de persoon, zal ik vanaf nu vooral naar zijn pseudoniem verwijzen. Daarnaast gebruik ik de aanduiding *Alice in Wonderland* als ik naar beide boeken verwijs, en de volledige namen van de boeken als ik naar een specifiek boek verwijs – namelijk *Alice’s Adventures in Wonderland* (1865) en *Through the Looking Glass* (1871). Beide boeken gaan over een zevenjarig meisje dat opeens in een andere wereld terecht komt. Tijdens haar verblijf in deze wonderlijke werelden komt ze verschillende personages tegen die allemaal een aspect van Alice’s normale leven uitdagen: een rups die haar vraagt wie ze is, de Mad Hatter die haar etiquette onderuit schopt en een ei dat zelf bepaalt wat woorden kunnen betekenen. Ze dompelen Alice onder in chaos en laten haar twifelen aan haar kennis en haar plaats in het grotere geheel.

Hoewel Lewis Carroll tijdens zijn leven niet zoveel bekendheid had, mag je hem nu toch wel op het lijstje zetten met andere grote Britse schrijvers zoals Shakespeare, Charles Dickens en James Joyce. Zijn werk heeft een blijvende impressie achtergelaten op ons westerse culturele erfgoed. Het wordt tegenwoordig niet alleen door kinderen gelezen, maar ook met veel plezier door volwassen en wetenschappers. Edward Guiliano schreef in zijn inleiding voor de bundel *Lewis Carroll: A Celebration*: ‘It is often said that after Shakespeare, Lewis Carroll is the most frequently quoted, or misquoted, author in the English language.’³ Er wordt meestal van uitgegaan dat *Alice in Wonderland* een kinderboek is. Maar het is veel meer dan alleen een kinderboek. Kinderboeken hebben meestal een moraal of een les voor de kinderen. Om ze iets te leren over de samenleving en om leefregels en morele waarde op te geven. Zoals de Duchess zelf zegt: ‘Everything’s got a

¹ Carroll (1960): 113

² Guiliano (1982): VII

³ Guiliano (1982): VII

moral, if only you can find it'.⁴ Het vergaren van kennis en de zoektocht naar betekenis zijn kenmerkend voor kinderliteratuur (althans tot medio twintigste eeuw).⁵ Hoewel dit bij *Alice in Wonderland* ook zeker het geval is, doet *Alice* ook wat anders. Het stelt regels in twijfel en besteedt aandacht aan de chaos om ons heen. Hoe hard Alice het ook probeert, het lukt haar niet om Wonderland te relativiseren. Vanaf het moment dat ze door het konijnenhol valt probeert ze te beredeneren hoe ver ze gevallen is en waar ze zich dan op de aarde zou bevinden. Maar waar ze zich niet van bewust is, is dat ze niet door de ruimte valt, maar door de tijd. Ze laat haar – erg Victoriaanse – zus achter op de oever en baant zich – door haar eigen tranen heen – een weg naar een postmoderne denkwereld vol met chaos, nonsens, taalspelletjes, identiteitscrises, waanzin en een afkeer van orde en rede.

Mijn inspiratie voor dit werkstuk ontstond na het lezen van het essay 'Blessed Rage: Lewis Carroll and the Modern Quest for Order' van Donald Rackin. Hij beschrijft hoe we uit bibliografieën over Lewis Carroll kunnen concluderen dat hij erg geobsedeerd was met het aanbrengen van orde in zijn leven en dat hij ook erg angstig was voor de alledaagse chaos om ons heen. Twee jaar voordat Carroll het verhaal van Alice voor het eerst vertelde publiceerde Darwin zijn *The Origin of Species*, wat voor Carroll als conservatief en religieus man aanvoelde als nóg meer morele chaos. Deze publicatie had volgens Rackin grote gevolgen voor Carroll:

Instead of finding in Darwinian and post-Darwinian science some solution to the metaphysical problems of apparently random natural variety, these obsessively orderly people [...] might very well find their objective daytime corroborations of their worst nightmares: a chilling panorama of the pointless, mindless, amoral, and inescapable mechanisms in which science has now placed them firmly and forever.⁶

Darwins publicatie zorgde – en niet alleen voor Carroll – voor wat binnen het modernisme een 'crisis of meaning' werd genoemd. Zonder religieuze en metafysische aannames zijn Lewis Carroll en Alice beide op zoek naar deze verloren betekenis en waarheden. Alice reflecteert daarmee in de boeken wat Carroll in zijn eigen leven deed. Het is ook niet zo vreemd dat taal en logica in *Alice in Wonderland* zo vaak gepaard gaan, aangezien wij mensen taal bijna hoofdzakelijk gebruiken om de wereld om ons heen te beschrijven, te ordenen en te verklaren.

⁴ Carroll & Gardner (1960): 120

⁵ Irwin & Davis (2010): 197

⁶ Rackin (1982): 16

Donald Rackin bekijkt *Alice in Wonderland* vooral in relatie tot het modernisme. Hierin is hij zeker niet alleen. Zo schreef Ann McGarrity Buki een artikel over Lewis Carroll en zijn literaire verwantschap met James Joyce *Finnegans Wake* en Roger B. Henkle over “modernism” and form⁷. In tegenstelling tot die verhouding tot het modernisme is er nog maar weinig geschreven over *Alice in Wonderland* in relatie tot het postmodernisme. Om deze reden heb ik er ook voor gekozen *Alice in Wonderland* te bekijken vanuit dit onderbelichte perspectief. Marco Minghetti, professor Management Humanistiek, schrijft als een van de weinigen over dit verband in zijn online artikel ‘Postmodern Alice’. Hij schrijft:

Alice can be considered as a post-modern character since the book’s opening scene which tells her adventures in Wonderland, where her first action is both a mental action and a re-action: a challenge to the traditional learning methods, towards which her wiser elder sister tries to direct her.⁷

Hier komt al meteen een belangrijk postmodern aspect naar boven: Alice is namelijk vanaf het begin kritisch op de manier waarop kennis wordt overgedragen. Toch werd *Alice in Wonderland* bijna 100 jaar voor de opkomst van het postmodernisme geschreven. Maar andere bewegingen die later belangrijk zijn gebleken voor het postmodernisme, zoals het structuralisme, waren al wel in opkomst rond de tijd dat Carroll *Alice in Wonderland* schreef. In de laatste paar decennia wordt de term postmodernisme door veel auteurs gebruikt, maar deze wordt zeker niet altijd en door iedereen hetzelfde ingevuld. Het postmodernisme als cultuurfilosofische stroming kwam op rond de jaren zestig van de twintigste eeuw en bereikte zijn hoogtepunt in de jaren tachtig.⁸ Bij het definiëren van het postmodernisme loopt men al snel tegen een probleem aan dat ook meteen kenmerkend is voor het postmodernisme, namelijk dat er niet één absolute waarheid bestaat over wat het postmodernisme is. In de woorden van Tim Woods in zijn boek *Beginning Postmodernism*: ‘postmodernism is ubiquitous and yet highly contradictory’.⁹ Sommige theoretici zeggen dat het postmodernisme niks meer is dan een voortzetting van het modernisme en dat de ‘post-’ in postmodernisme staat voor de herformulering van het modernisme.¹⁰ Er wordt door Tim Woods ook betoogd dat het postmodernisme en het modernisme grotendeels overeenkomen, maar dat het postmodernisme meer dan het modernisme een denkstroming is, in plaats van een kunststroming:

⁷ Minghetti (2012)

⁸ Woods (2009): 10, 12

⁹ Woods (2009): 2

¹⁰ Woods (2009): 8

Postmodernism is *a knowing* modernism, a *self-reflexive* modernism, a modernism that does not agonise about itself. Postmodernism does what modernism does, only in a celebratory rather than repentant way. Thus, instead of lamenting the loss of the past, the fragmentation of existence and the collapse of selfhood, postmodernism embraces these characteristics as a new form of social existence and behaviour. The difference between modernism and postmodernism is therefore best seen as a difference in *mood* or *attitude*, rather than a chronological difference, or a different set of aesthetic practises.¹¹

Omdat veel postmoderne denkers elkaar tegenspreken – of het gewoon niet met elkaar eens zijn – is het moeilijk de term vast te pinnen. Waar de meesten het toch over eens zijn, waaronder Jean-François Lyotard en Michel Foucault, is dat het postmodernisme zich bezighoudt met de afbrokkelende geloofwaardigheid van metanarratieven en het in twijfel trekken van absolute waarheden.¹²

In dit werkstuk focus ik vooral op deze twee onderwerpen binnen het postmodernisme: de geloofwaardigheid van metanarratieven en het wantrouwen van waarheden. Voor het werkstuk als geheel is mijn leidende vraag: Hoe kan *Alice in Wonderland* gelezen worden als een vroege en speelse expressie van het postmoderne denken over metanarratieven en absolute waarheden? Ik behandel Foucault en Lyotard in een apart hoofdstuk waarin ik de theorie door middel van tekstanalyse toepas op *Alice in Wonderland*. Aan de hand van een hermeneutische bestudering bespreek ik enkele fragmenten en wat voor interpretatie er gegeven kan worden aan de tekst wanneer het in verband wordt gebracht met deze postmoderne theoretici. In het eerste hoofdstuk bespreek ik Lyotard en zijn kritiek op het metanarratief, en in het tweede hoofdstuk Foucault en zijn theorie over waarheid en kennis. Per hoofdstuk behandel ik eerst een stukje theorie, die ik vervolgens aanvul met voorbeelden uit *Alice in Wonderland*. Alle kenmerken van, resp. verwantschap met het postmodernisme zijn uiteraard alleen *avant la lettre* toe te kennen. Dit is een belangrijk punt dat ook voor de rest van dit werkstuk in het achterhoofd gehouden moet worden. De eventuele betekenissen die voortkomen uit dit werkstuk zijn een interpretatie, en niet een betekenis die er door Carroll zelf aan gegeven is. Maar als we naar Carroll zelf luisteren, betekent dat niet dat die betekenis er niet is:

¹¹ Woods (2009): 9

¹² Woods (2009): 2

[W]ords mean more than we mean to express when we use them: so a whole book ought to mean a great deal more than the writer meant. So, whatever good meanings are in the book, I'm very glad to accept as the meaning of the book.¹³

¹³ Carroll (1884): 136

1. Lyotard en het nieuwe narratief

In dit hoofdstuk behandel ik Jean-François Lyotard en zijn ontcrachting van het metanarratief. Ik bespreek eerst de theorie, waarnaar ik aan de hand van enkele fragmenten uit *Alice in Wonderland* ga onderzoeken hoe *Alice in Wonderland* gelezen kan worden vanuit Lyotards karakterisering van de afbrokkelende geloofwaardigheid van het metanarratief en zijn introductie van het begrip micronarratief.

Darwins publicatie van *The Origin of Species* leidde een nieuw tijdsvlak in waarin mensen hun geloof in een eenduidige, doelbewuste, morele, door God gebrachte orde verloren. De ‘loss of meaning’, die in het modernisme en het postmodernisme geconstateerd wordt, komt volgens Lyotard voort uit het gegeven dat kennis en betekenis niet meer door een ‘groot verhaal’ gefundeerd en gelegitimeerd (kunnen) worden en dus niet meer principieel narratief zijn.¹⁴ Het metanarratief van Gods schepping werd in twijfel getrokken. Een van de belangrijke teksten binnen het postmodernisme waarin over deze afbrokkelende geloofwaardigheid van metanarratieven gesproken wordt is Lyotards *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge* (1979). Lyotard was een Franse filosoof en literair theoreticus. Hij was, samen met Frederic Jameson en Jean Baudrillard, een van de eersten die afstand begonnen te doen van het modernisme en de ideeën van de Verlichting. Lyotard begint zijn tekst *The Postmodern Condition* met het volgende standpunt: ‘Our working hypothesis is that the status of knowledge is altered as societies enter what is known as the postindustrial age and cultures enter what is known as the postmodern age’.¹⁵ Volgens Lyotard begon het postmodernisme al aan het einde van de jaren 50 en hij brengt het in verband met veranderingen in de wijze waarop we met kennis omgaan.¹⁶ Deze veranderingen komen merendeels voort uit de vooruitgang in wetenschap, nieuwe technologieën en de veranderende manier waarop we naar de samenleving kijken en deze organiseren.¹⁷ Lyotard begint zijn betoog bij de wetenschap. Kennis kan volgens Lyotard niet bestaan in een vacuüm, maar moet zich altijd tot iets of iemand richten. Er moet een uitleg zijn over waarom een onderzoek gedaan wordt. Het moet een sociaal-maatschappelijk nut hebben (*‘legitimation’*). De wetenschap moet zich dus ‘legitimeren’ en doet dit door zich te beroepen op een metanarratief zoals de ‘hermeneutiek van de rede’, de emancipatie van de mens tegenover monarchieën en de kerk, en de voorstelling van een ‘verlichting’ uit de duisternis van onredelijk

¹⁴ Lyotard (1984): 26

¹⁵ Lyotard (1984): 3

¹⁶ Lyotard (1984): xxiii

¹⁷ Walton (2012): 191

geloof.¹⁸ Het idee van de Verlichting is dat ‘ware’ kennis verkregen kan worden door zuivere rede en het gebruik van logica. Lyotard is ervan overtuigd dat de Verlichting heeft gefaald om de wereld door middel van deze zuivere rede en logica te verbeteren. Hij, en andere postmoderne denkers zoals Foucault, halen daarbij vaak het voorbeeld van de Tweede Wereldoorlog en de Holocaust aan, waarin de wetenschap werd gebruikt om de superioriteit van het ‘Arische ras’ te onderbouwen en genocide te verantwoorden.¹⁹ De vorderingen van de wetenschap en kennis brengen dus niet alleen voordelen met zich mee, maar ook gevaren. Lyotard beschrijft dit verlies van geloofwaardigheid in metanarratieven (*‘grand narrative’*) als volgt:

The grand narrative has lost its credibility, regardless of what mode of unification it uses, regardless of whether it is a speculative narrative or a narrative of emancipation. The decline of narrative can be seen as an effect of the blossoming of techniques and technologies since the Second World War, which has shifted emphasis from the ends of action to its means.²⁰

Het doel (*‘the ends of action’*) waar Lyotard het hier over heeft is de volledige emancipatie van de mens en het bereiken van eenheid in kennis.²¹ De ‘postmoderne conditie’ waar Lyotard het in zijn werk over heeft is het moment waarop we ons voor het vergaren van kennis niet meer hoeven te beroepen op een sociaal, filosofisch of politiek metanarratief om ons een ‘waarom’ te verschaffen en staat dus haaks op het idee van de Verlichting.²² Binnen de postmoderne wetenschap is het dus niet meer belangrijk voor welk doel kennis gebruikt kan worden maar hoe efficiënt het is. Dit noemt Lyotard de performativiteit van de wetenschap. Elke wetenschap bepaalt zijn eigen criteria.²³ Lyotard problematiseert niet alleen de Verlichting als metanarratief, maar alle metanarratieven voor hun oplegging van een overkoepelende ‘waarheid’:

[I]f a metanarrative implying a philosophy of history is used to legitimate knowledge, questions are raised concerning the validity of the institutions governing the social bond: these must be legitimated as well. [...] Simplifying to the extreme, I define *postmodern* as incredulity toward metanarratives.²⁴

¹⁸ Walton (2012): 193

¹⁹ Walton (2012): 194, 156

²⁰ Lyotard (1984): 37

²¹ Woods (2009): 37

²² Walton (2012): 205

²³ Walton (2012): 196

²⁴ Lyotard (1984): xxiv

Lyotard was tegen elke poging om de menselijke ervaring te verenigen in de naam van orde, waarheid, eenheid of een enkelvoudige identiteit zoals metanarratieven dat proberen te doen.²⁵ Als we nu met deze kennis over Lyotard naar *Alice in Wonderland* kijken zien we dat in zowel *Alice's Adventures in Wonderland* als in *Through the Looking Glass* Alice dit juist wél probeert te doen. Ze gaat ervan uit dat al haar Victoriaanse idealen, normen en waarden ook gelden in Wonderland en dat deze alom geldend zijn. Dit komt het best naar voren in het hoofdstuk 'A Mad Tea Party' uit *Alice's Adventures in Wonderland*. Hoewel de setting hier juist heel Victoriaans oogt, zijn de gewoontes aan tafel dat allesbehalve: er wordt haar wijn aangeboden terwijl er geen wijn is, wat volgens Alice uiterst onbeschoft is. De Mad Hatter maakt persoonlijke opmerkingen over Alice's haar en bekritiseert constant haar woorden. Zelfs de Tijd gedraagt zich hier niet volgens een vast patroon. Sterker nog, de Tijd heeft zijn eigen wil en kan stoppen en verdergaan wanneer hij wil. Dit zou gelezen kunnen worden als de pluriformiteit van de menselijke ervaring waar Lyotard het over heeft. Tijd is relatief en gekoppeld aan onze ervaring. Een minuut waarop je wacht op de bus kan soms langer duren dan een minuut waarin je iets leuks doet. En als je lang genoeg op de tijd door hamert zou hij er ook weleens mee kunnen stoppen. Alice wordt uiteindelijk zo gefrustreerd door het gebrek aan Victoriaanse etiquette aan tafel dat ze boos en gefrustreerd wegstormt, maar daarmee zijn haar problemen nog niet opgelost. Haar Victoriaanse normen en waarden komen ook steeds weer naar boven wanneer ze probeert kinderrijmpjes voor te dragen. Deze kinderrijmpjes horen doortrokken te zijn van moraal, maar telkens wanneer Alice ze voordraagt, veranderen ze in precies het tegenovergestelde. Het rijmpje 'Speak gently to the little child!' van David Bates verandert in *Alice's Adventures in Wonderland* in een allesbehalve kindvriendelijke parodie die sterk afwijkt van de Victoriaanse moraal:

Speak roughly to your little boy,
And beat him when he sneezes
He only does it to annoy,
Because he knows it teases.²⁶

Waar ze ook gaat, Alice's Victoriaanse metanarratief wordt onderuitgehaald. De eigenwijze Alice blijft het moeilijke vinden dingen vanuit een andere hoek te bekijken. Een van problemen die Lyotard heeft met het metanarratief is dat dit altijd vanuit één perspectief wordt geformuleerd. Geschiedenis wordt vaak geschreven vanuit het oogpunt van de 'winnaar'. Maar volgens Lyotard

²⁵ Walton (2012): 205

²⁶ Carroll (1960): 85

kunnen waarnemingen vanaf verschillende perspectieven worden gezien en zijn ze onderhevig aan verschillende interpretaties, waarvan geen één per definitie de beste of de meer correcte is. Maar, bewust of onbewust, kiezen we net als Alice een perspectief vanuit waar we de wereld zien. Maar als we een perspectief kiezen betekent dat ook dat we andere perspectieven weglaten. Hierdoor ‘maken’ we dus eigenlijk onze eigen waarheid, ook al vertellen we onszelf dat we het hebben ontdekt.²⁷ Wanneer Alice door het konijnenhol valt wordt ze gedwongen haar perspectieven en de manier waarop ze normaal denkt en kennis vergaart te veranderen. Een voorbeeld hiervan is het groeien en krimpen van Alice. Dit wordt vaak gezien als een verandering van perspectief. Alice wordt zowel letterlijk als figuurlijk gedwongen de wereld vanuit een ander perspectief te zien.²⁸ Het genre waar *Alice in Wonderland* vaak toe wordt gerekend, namelijk kinderliteratuur en fantasy, wordt ook vaak gebruikt om de verloren ondubbelzinnigheid van betekenis weer te geven.²⁹ Doordat Alice steeds van grootte verandert, ziet ze de wereld – letterlijk en figuurlijk – op verschillende manieren. Vooral in haar confrontatie met de Catterpillar. Tegen de tijd dat ze de shisha-rokende rups tegenkomt is Alice al een aantal keer van grootte veranderd. In eerste instantie probeert ze haar eigen perspectief op te dringen aan de Catterpillar:

‘Well, perhaps you haven’t found it so yet,’ said Alice; ‘but when you have to turn into a chrysalis – you will someday, you know – and then after that into a butterfly, I should think you’ll feel a little queer, won’t you?’³⁰

Maar de Catterpillar is het hier niet mee eens. Hij leeft in een ander narratief dan Alice, en voor hem is deze verandering onderdeel van zijn levensloop.

Lyotard zegt dat het postmodernisme vooral sceptisch is jegens metanarratieven, maar ze niet per se volledig afwijst. Het postmodernisme is immers ook een soort metanarratief. We moeten kritisch kijken naar metanarratieven en op welke manier zij een claim doen op de ‘waarheid’ die zij belichamen. Het metanarratief is niet meer voldoende om iedereen te representeren. Waar vroeger verschillende metanarratieven gescheiden waren door grote afstanden – zoals religies en volkeren vaak gescheiden waren door zeeën of gebergten – is daar tegenwoordig nauwelijks spraken van. Door de opkomst van sneller vervoer en, misschien wel belangrijker, het internet

²⁷ Mayock (2010): 154

²⁸ Mayock (2010): 156

²⁹ Henkle (1982): 99

³⁰ Carroll (1960): 68

zijn deze grenzen vervaagd. In plaats van het metanarratief stelt Lyotard het micronarratief (*petites histoires*) voor. Volgens hem zijn deze micronarratieven beter in staat de veelzijdigheid van de menselijke ervaring weer te geven – en de Catterpillar zou het hiermee eens zijn. Deze micronarratieven bieden verschillende betekenissen, waarheden en perspectieven aan met dezelfde intrinsieke waarde. Om dit argument beter uit te leggen beroept Lyotard zich op Ludwig Wittgensteins ‘language games’, die volgens Lyotard hetzelfde fungeren als zijn micronarratief.³¹ In *The Postmodern Condition* legt Lyotard deze ‘language games’ – in het Nederlands taalspelen – als volgt uit. Taalspelen duiden volgens hem het veelvoud van systemen aan waarbinnen taaluitingen hun specifieke betekenis krijgen en ingezet worden:

[Wittgenstein] calls the various types of utterances he identifies along the way *language games*. What he means by this term is that each of the various categories of utterance can be defined in terms of rules specifying their properties and the uses to which they can be put – in exactly the same way as the game of chess is defined by a set of rules determining the properties of each of the pieces, in other words, the proper way to move them.³²

Elk taalspel heeft dus zijn eigen set met regels en gewoontes, net zoals elk micronarratief. *Alice in Wonderland* was ook een van Wittgensteins favoriete werken, en het is dan ook niet vreemd dat er zo veel parallellen tussen de twee te vinden zijn.³³ Een van de meest opvallende is de opbouw van *Through the Looking Glass*. Dit boek is opgebouwd als een schaakbord. Het verhaal kan zelfs opgezet worden met de instructies die Carroll aan het begin van het boek geeft. In elk hoofdstuk komt Alice in een ander vak met andere personages die allemaal hun eigen opvattingen, waarheden en perspectieven hebben. Ze maken allemaal hun eigen waarheid en regels. *Alice's Adventures in Wonderland* is ongeveer hetzelfde opgebouwd. Elk hoofdstuk is een klein verhaal met een nieuwe confrontatie tussen Alice en een personage. Deze confrontatie ontstaat vaak omdat het personage een van Alice's Victoriaanse gewoontes bekritiseert of onderuithaalt. Alice beroept zich teveel op haar bovengrondse metanarratief, terwijl de wezens in Wonderland hun eigen narratief en bijbehorende regels bedenken. Lyotards ‘postmoderne conditie’ lijkt dus al van kracht te zijn in Carroll's Wonderland. Daarmee lijkt Wonderland op een speelse manier vooruit te lopen op de postmoderne wereld zoals Lyotard die veel later kenschetst.

³¹ Walton (2012): 194

³² Lyotard (1984): 10

³³ Hirschbein (2010): 34

In het stuk *Answering the Question: What is Postmodernism* (1984) bespreekt Lyotard de ontwikkelingen van de ‘postmoderne conditie’ in de kunsten. Hij haalt hierbij de voorbeelden van James Joyce en Marcel Proust aan. Volgens Lyotard is de kunstenaar een filosoof. En net als de filosoof – en de postmoderne wetenschapper – moet de kunstenaar zijn eigen regels bedenken. De regels worden bepaald aan de hand van wat het werk zelf beoogt te representeren.³⁴ Volgens Lyotard moet de kunst ook niet proberen de realiteit weer te geven, maar juist ‘allusions to the conceivable which cannot be presented’.³⁵ Lewis Carroll, als kunstenaar, lijkt er al vroeg in geslaagd te zijn dit gevoel van het ongeloof in metanarratieven weer te geven. Het is niet precies de realiteit zoals wij hem kennen, maar al wel een zinspeling op een gevoel dat pas veel later in het postmodernisme duidelijker zou worden omschreven.

Als we *Alice in Wonderland* dus lezen vanuit Lyotard’s relativisering van het metanarratief zien we het volgende. Alice klampt zich in het begin heel erg vast aan een Victoriaanse moraal en legitimeert zichzelf constant door zich te beroepen op de kennis die in het Victoriaanse metanarratief van kracht is. Haar identiteit wordt bepaald door haar plek binnen het Victoriaans metanarratief. Door het voordragen van Victoriaanse rijmpjes probeert Alice zichzelf te profileren. Maar gaandeweg leert ze dat dit niet genoeg is om haar persoon en haar handelen mee te verantwoorden. In beide boeken zien we hoe Alice en haar Victoriaanse standaards constant onderuit worden gehaald door verschillende personages. Ik denk dat Alice door eenzelfde proces gaat als veel ‘postmoderne mensen’. Ze verliest langzaam haar geloof in het metanarratief. Ik denk dat *Alice in Wonderland* daarom gelezen kan worden als een vroegere, speelse verbeelding van de pluraliteit van perspectieven en narratieven, zoals die later in het postmodernisme filosofisch op begrip gebracht is. Hoewel Carroll niet bekend was met het door Lyotard geïntroduceerde metanarratief had Carroll al wel door dat wij, net als Alice, moeten leren de veelzijdigheid van de geschiedenis en de menselijke ervaring niet te vereenvoudigen tot één groot verhaal.

³⁴ Lyotard (1984): 81

³⁵ Lyotard (1984): 81

2. Foucault en de val in Wonderland

In dit hoofdstuk wordt het groter wordende ongeloof in een absolute waarheid behandeld zoals beschreven door Michel Foucault. Ik bespreek de theorie van Foucault en ga met deze ‘bril’ verschillende passages uit *Alice in Wonderland* bekijken. Hoe kan *Alice in Wonderland* dan gelezen worden als een ‘voorbode’ van het verval van deze absolute waarheden?

Hoewel Foucault zichzelf niet tot de ‘postmoderne denkers’ (of een andere groepering van denkers) telt, wordt hij daar door anderen wel vaak onder gerekend. Een van de voornaamste redenen hiervoor is zijn scepticisme jegens een (ultieme) waarheid. Volgens Foucault is waarheid op zichzelf betekenisloos en krijgt ze pas betekenis wanneer je het koppelt aan een systeem dat de betekenissen van die waarheden produceert. Net als Alice komen we in de echte wereld ook veel situaties tegen waarin een beetje orde de situatie een stuk dragelijker kan maken. We hebben bepaalde discours – of vertogen – nodig om op een ‘normale’ manier te functioneren. We hebben een horloge om de dag in te delen. We lopen aan de rechterkant van de weg zodat we niet tegen elkaar aan lopen. Overall om ons heen zijn ongeschreven regels over hoe we ons in een bepaalde situatie moeten gedragen of opstellen, zo stelt Foucault:

Each society has its regime of truth, its ‘general politics’ of truth: that is, the type of discourse which it accepts and makes function as true; the mechanisms and instances which enable one to distinguish true and false statements, the means by which each is sanctioned; the techniques and procedures accorded value in the acquisition of truth: of those who are charged with saying what counts as true.³⁶

Foucault focust in zijn werk vooral op de manier waarop kennis door en binnen ‘discours’ geproduceerd wordt, en hoe deze werken om mensen te beïnvloeden en te controleren. Volgens Foucault is net als alle kennis, onze geschiedenis ook geconstrueerd. Onze geschiedenis is geen objectief gegeven maar doorgegeven via mensen die altijd schrijven vanuit specifieke oogpunten, plekken en tijden. Foucault sluit zich daarmee aan bij de genealogie: de geschiedenis is geen homogeen en samenhangend geheel. We moeten altijd op zoek zijn naar wat er uit de geschiedenis is weggelaten.³⁷ In deze zin sluit Foucault mooi aan bij Lyotards kritiek op metanarratieven en diens promotie van het micronarratief. In het vorige hoofdstuk over Lyotard is behandeld hoe men door het kiezen van een perspectief – en een waarheid – altijd andere

³⁶ Foucault (1980): 131

³⁷ Walton (2012): 164

opties verwerpt en daardoor dus nooit een absolute waarheid kan bezitten. Friedrich Nietzsche noemde dit de ‘will to ignorance’, die volgens hem onherroepelijk verbonden is met de ‘will to truth’.³⁸ Om kennis te hebben moeten we dingen weglaten die niet in het plaatje passen. Zoals Rick Mayock stelt in zijn artikel ‘Perspectivism and Tragedy: A Nietzschean Interpretation of Alice’s Adventure’: ‘So we must recognize the necessity of illusion in order to attain knowledge.’³⁹ Foucault, die veel heeft voortgebouwd op het werk van Nietzsche, had dit ook als een van zijn grote kritiekpunten op kennis. De ‘will to truth’ is volgens Foucault zowel een gevaar als een middel om het gevaar mee tegen te gaan.⁴⁰ Hij verbond dit idee over het vergaren van kennis met instanties van macht. Diegene met veel macht, zoals grote onderzoekscentra als de NASA, bepalen wat het perspectief is en wat er dus wordt weggelaten om hun vorm van kennis te ondersteunen. Omdat kennis en waarheid volgens Foucault altijd gepaard gaan met macht moeten we altijd kritisch zijn op de redeneringen die we gebruiken, hoe we die gebruiken, en voor welke doeleinden:

What is this Reason that we use? What are its historical effects? What are its limits, and what are its dangers? How can we exist as rational beings, fortunately committed to practicing a rationality that is unfortunately crisscrossed by intrinsic dangers?⁴¹

In tegenstelling tot wat men in de Verlichting dacht, zorgen kennis en goede redenering niet altijd voor een verbetering van de mensheid. Net als bij Lyotard komt deze kritiek op het gebruik van de rede onder andere voort uit de gebeurtenissen van de Tweede Wereldoorlog, waar ‘wetenschappelijke’ redenering werd gebruikt voor gruwelijke doeleinden. Dit is een voorbeeld van de ‘wezenlijke gevaren’ waar Foucault het over heeft. De rede, en daarmee kennis, is voor Foucault onontkoombaar verbonden met macht. Iets of iemand ‘beheert’ de kennis en bepaalt daarmee wat de waarheid is:

What this means is that ‘truth’ is not just there in some mystical way: it has to be produced in discourse and that discourse has to be regulated and monitored, that is, subject to normative controls (which establishes what counts as knowledge, who can produce it, how it is produced and what is its scope and limits, etc.).⁴²

³⁸ Mayock (2010): 154

³⁹ Mayock (2010): 154

⁴⁰ Foucault & Rabinow (1984): 7

⁴¹ Foucault (1984): 248-249

⁴² Walton (2012): 158

Foucault trekt de metaforische grond(slag) van kennis en absolute waarheden onder onze voeten vandaan en opent het gat dat ons naar ons eigen Wonderland brengt, dat wil – hier – zeggen: naar een lezing van de *Alice*-boeken als ‘postmoderne’ parabel *avant la lettre*. Wat gebeurt er wanneer al onze filosofische overtuigingen en aannames over kennis, waarheid en werkelijkheid loze gaten blijken te zijn zonder substantiële inhoud? En wat gebeurt er als kennis niet meer gecontroleerd wordt door instanties? Wat als iedereen kan kiezen wat voor hem of haar waar is? Dit is precies wat er in *Alice in Wonderland* gebeurt. Er is in Wonderland geen overkoepelende machtsinstantie die bepaalt wat waar is. Zelfs de wiskunde, die normaal gesproken een vrij vast en ondubbelzinnig systeem vormt, is in Wonderland wél ambigu. Juist daarom is Carroll volgens Donald Rackin zo sterk in het onderuit halen van systemen: ‘Instead of contradicting the validity of man-made constructs and conventions by merely carrying on without them, Wonderland manages in the very act of using them to be far more subversive.’⁴³ Iedereen heeft zijn eigen regels voor het vergaren en gebruiken van kennis en redenerie. Overduidelijk zorgt dit in *Alice in Wonderland* vaak voor ingewikkelde conversaties. Een goed voorbeeld hiervan is de passage waar Alice Humpty Dumpty tegen komt in *Through the Looking Glass*:

‘There’s glory for you!’

‘I don’t know what you mean by “glory”,’ Alice said.

Humpty Dumpty smiled contemptuously. ‘Of course you don’t – till I tell you. I meant “There’s a nice knockdown argument for you!”’

‘But “glory” doesn’t mean “a nice knockdown argument”,’ Alice objected.

‘When *I* use a word,’ Humpty Dumpty said in rather a scornful tone, ‘it means just what I choose it to mean – neither more nor less.’

‘The question is,’ said Alice, ‘whether you can make words mean different things.’

‘The question is,’ said Humpty Dumpty, ‘which is to be master – that’s all.’⁴⁴

Humpty Dumpty heeft geen meester die hem vertelt hoe de dingen zijn. Hij is zijn eigen meester en maakt zijn eigen betekenis. De ‘regimes of truth’ waar Foucault het over heeft, en de systemen die bepalen wat deze zijn, zijn in Wonderland afwezig. Buiten bestaande discours en taalafspraken om kan Humpty Dumpty elk woord laten betekenen wat hij wil. Volgens Donald Rackin is Humpty Dumpty meester van zijn woorden en wereld omdat hij hier zelf voor kiest, ondanks zijn daadwerkelijke positie in de wereld: ‘Who “in the world” we are (and who we are “in the world”)

⁴³ Rackin (1966): 288

⁴⁴ Carroll (1960): 268-269

is a function of how we order (master, boss about, bully, verbalize, and force into coherent order) our essentially unordered worlds'.⁴⁵ Brendan Shea geeft in zijn artikel 'Three ways of getting it wrong: Induction in Wonderland' het volgende voorbeeld: Neem nou een driehoek. Volgens de redentatie van Humpty Dumpty hoeft een driehoek niet per se drie hoeken te hebben, als je de definitie van een driehoek maar zo verandert dat het je statement past.⁴⁶ Carroll trekt hier de bovengrondse logica in twijfel juist door ervan uit te gaan dat taal altijd ambigu is, iets wat uiteindelijk onmogelijk blijkt te zijn.⁴⁷ Geen wonder dat Alice zoveel moeite heeft met het begrijpen van de bewoners in Wonderland. Alice houdt in beide boeken vast aan het discours dat zij kent en aan de betekenissen die zij kent; niet alleen die van de taal. Aldus Mayock: 'To survive, she must establish some sense of order within a morally unintelligible void. She [Alice] attempts to do this by imposing her will on the disorder and by contriving rules to aid her navigation through the mindless chaos, madness, and anarchy that threaten her sanity and her safety'.⁴⁸ Dat Alice naar orde en houvast blijft zoeken is ook niet zo vreemd. Alice zit nog in die fase van haar kind-zijn dat ze nog gelooft dat de wereld volledig verklaarbaar en ondubbelzinnig is. Kinderen – en zelfs de meeste volwassenen – geloven graag in de waarheden die hen worden gepresenteerd, zonder erover na te denken of en door wie deze geconstrueerd zijn. Aldus Rackin: '[T]he creatures' acceptance of chaos can be viewed as a fantastic parody of what happens every day in the world above ground'.⁴⁹ Maar net als Alice leren we gaandeweg dat de gegeven situatie niet altijd ondubbelzinnig en begrijpelijk is, ook al zouden we dat wel willen. 'For what mankind (or Alice in her Wonderland) typically desires is not an adjustable frame of meaning, but an unambiguous and permanent order.'⁵⁰

Zoals hierboven uitgelegd heeft de natuur – en de wereld – volgens Foucault geen intrinsieke orde of waarheid, maar alleen een die er van buitenaf door de mens wordt opgelegd. De behoefte aan orde en waarheid is een menselijke eigenschap. Maar niet iedereen is zich bewust van deze opgelegde orde. De postmodernist is zich hier wel van bewust. Nietzsche, die zelf overigens ver voor de opkomst van het postmodernisme schreef, noemde deze bewuste mensen 'freie Geister', ofwel vrije geesten. Zij zijn zich bewust van de grond van waarheden die onder hun voeten vandaan is getrokken – en dat deze er eigenlijk nooit is geweest. Deze vrije geesten nemen niks zomaar aan en creëren hun eigen werkelijkheid waarin hun eigen waarden zich manifesteren.

⁴⁵ Rackin (1982): 20

⁴⁶ Shea (2010): 96

⁴⁷ Rackin (1966): 288

⁴⁸ Mayock (2010): 163

⁴⁹ Rackin (1966): 290

⁵⁰ Rackin (1966): 290

Maar, zoals de postmodernisten, weten ze dat hun wijze van leven geen objectieve realiteit is en dat het niet de enige manier is van waaruit je de wereld kan zien en beleven. Vrije geesten streven waarheid na door hun opvattingen aan te passen aan het inzicht dat iedere waarheid betrekkelijk is, en zijn zich altijd bewust van de illusie van hun opvattingen.⁵¹

Als we Foucaults relativering van waarheidsvertogen en zijn schatplichtigheid aan Nietzsche vertalen naar Alice's avonturen in Wonderland, zien we dat Alice zich deze 'vrije', waarheidsrelativerende mentaliteit noodgedwongen eigen moet maken wanneer ze door het konijnenhol naar beneden valt. Ze beseft gaandeweg dat er misschien maar weinig dingen zijn die echt onmogelijk zijn, maar blijft zich wel constant verzetten tegen de ordeloosheid en de perspectieven van andere bewoners in Wonderland. Zo probeert Alice bijvoorbeeld te beredeneren of ze nog steeds dezelfde persoon is als toen ze die morgen wakker werd aan de hand van de kennis die ze heeft. Haar redentatie hierbij is als ze nog steeds dezelfde kennis heeft dat ze ook wel dezelfde persoon moet zijn.⁵² De logica en de redentatie kloppen vaak wel – met uitzonderingen van enkele redeneerfouten – maar zijn vaak vruchteloos en brengen Alice alleen nog maar meer in verwarring. Het probleem is vaak dat veel van de haar bekende regels en (taal)afspraken in Wonderland niet gelden, en dat de voor haarzelf belangrijke basiskennis hier ontbreekt. Ook als er geen orde te bekennen is verzint Alice regels voor zichzelf. Als ze tijdens de croquet wedstrijd de Duchess weer tegenkomt is deze – in tegenstelling tot hun eerdere ontmoeting – in een goed humeur. 'Maybe it's always the pepper that makes people hot-tempered' zegt Alice tevreden tegen zichzelf.⁵³ Overigens is Alice niet alleen in het zoeken naar orde en regels. De Duchess is zelf immers ook op zoek naar de moraal van elk verhaal; een dieperliggende betekenis om de wereld te ordenen.

Een personage dat niet constant de orde tracht te zoeken in dit land van wanorde is de Cheshire Cat. Hij omarmt de wanorde, de chaos en de krankzinnigheid van de wereld waar hij in leeft. De Cheshire Cat erkent dat dingen vanuit verschillende perspectieven kunnen worden gezien wanneer Alice hem om een richting vraagt. Hij is zich er van bewust dat er niet één waarheid is en dat er altijd meerdere paden zijn die je kan nemen – ook al komen ze misschien uiteindelijk wel op hetzelfde punt uit.

⁵¹ Mayock (2010): 156, 159

⁵² Carroll (1960): 37-38

⁵³ Carroll (1960): 119

‘Would you tell me, please, which way I ought to go from here?’
 ‘That depends a good deal on where you want to get to,’ said the Cat.
 ‘I don’t much care where –’ said Alice.
 ‘Then it doesn’t matter which way you go,’ said the Cat.
 ‘– as long as I get *somewhere*,’ Alice added as an explanation.
 ‘Oh, you’re sure to do that,’ said the Cat, ‘if you only walk long enough’.⁵⁴

Als een van de enige personages is de Cheshire Cat intelligent en zelfbewust. Hij weet dat hijzelf gek is en dat iedereen om hem heen gek is. De Cheshire Cat is misschien wel het meest postmoderne karakter in de Alice-boeken omdat de kat zich bewust is van de geconstrueerde systemen om hem heen.⁵⁵ Daarmee is hij de enige daadwerkelijke vrije geest in Wonderland. Maar ondanks dit alles – of juist daardoor – is hij wel het enige personage in *Alice’s Adventures in Wonderland* waarmee ze een redelijk normaal gesprek heeft zonder raadsels, kinderrijmpjes of taalspelletjes. Hij legt niks aan Alice op, maar laat Alice haar eigen weg en waarheid maken.

Wat we leren aan het eind van beide boeken is dat we orde niet kunnen vinden in de objectieve natuur, maar dat orde wordt opgelegd aan de natuur. In het geval van *Alice in Wonderland* door Alice zelf. Alice ziet in dat haar zoektocht naar ondubbelzinnige betekenis en kennis en een onvergankelijke op zichzelf staande orde vruchteloos is.⁵⁶ Wat *Alice in Wonderland* ons al meer dan 150 jaar geleden liet zien is datgene wat Foucault ons nu ook probeert te vertellen. Namelijk dat kennis en de wereld waarin die kennis functioneert een construct is. In Rackin’s woorden:

[A] human meaning and coherence that frames and shapes a morally shapeless void. [...] In the *Alices* [...] human meaning is made in spite of the void; and, in making her order and meaning out of, essentially, nothing, the child Alice spitefully makes – for herself and for us, her elders – sense out of nonsense’.⁵⁷

Foucault laat ons inzien dat de wereld en de systemen geconstrueerd zijn. Alice laat ons zien dat ondanks de leegte die Foucault later zal blootleggen, we alsnog betekenis aan de dingen kunnen toekennen, ook al weten we dat die betekenis betrekkelijk en ‘perspectivisch’ is. De verschillende personages die Alice tegenkomt, en vooral Humpty Dumpty maken hun eigen betekenis. Met

⁵⁴ Carroll (1960): 88

⁵⁵ Rackin (1966): 291

⁵⁶ Rackin (1966): 294

⁵⁷ Rackin (1982): 18, 21

haar uitspraak ‘You’re nothing but a pack of cards’ overwint Alice de chaos door middel van taal.⁵⁸ Ze legt nu zelf ook haar eigen orde en betekenis op aan de wereld om haar heen. De interpretatie die we nu kunnen geven van *Alice in Wonderland* als ‘voorbode’ van de postmoderne relativering van absolute waarheden is dat we in Alice’s wonderlijke wereld zowel een bevestiging van de menselijke behoefte aan orde en samenhang vinden, als – vaak tegelijkertijd en binnen dezelfde dialogen – een onthulling en relativering van diezelfde orde en samenhang, als zijnde door de mens gemaakte constructen.

⁵⁸ Carroll (1960): 161

Conclusie

Na de publicatie van Darwins *The Origin of Species* ontstond er een crisis in betekenis die nog tot op het heden doorwerkt. Deze verandering in hoe we met kennis en betekenis om gaan manifesteert zich in het postmodernisme onder andere als ongelooft in metanarratieven en absolute waarheden. Volgens Foucault is waarheid op zichzelf betekenisloos en krijgt ze pas betekenis wanneer je deze koppelt aan een systeem dat de betekenissen van die waarheden produceert. Dit sluit aan bij wat Lyotard zegt over het metanarratief. Het metanarratief is het systeem dat de waarheden produceert en tegelijkertijd legitimeert. Zowel Foucault als Lyotard zijn sceptisch jegens een overkoepelende, van buitenaf opgelegde waarheid; zij vinden dat men kritisch moet zijn over het systeem dat deze waarheden produceert. Met deze ‘postmoderne’ theorieën ben ik gaan kijken naar *Alice in Wonderland*. Wat heeft het opgeleverd om met deze postmoderne bril naar *Alice in Wonderland* te kijken? Terugkijkend op de vraag hoe *Alice in Wonderland* gelezen kan worden als een vroege en speelse expressie van de postmoderne scepsis met betrekking tot metanarratieven en absolute waarheden ben ik op de volgende interpretatie gekomen. Alice haar kennis is sterk ingebed in het metanarratief waarin ze is opgegroeid en onderwezen. Door haar ontmoetingen met de personages in Wonderland komt ze erachter dat ze haar kennis in Wonderland niet kan legitimeren, omdat ze daar niet bekend zijn met het overheersende discours van waar Alice vandaan komt. De wezens in Wonderland functioneren allemaal via hun eigen systeem – hun micronarratief – waarin ze hun eigen betekenis maken. Zoals Minghetti ook al concludeerde lijkt Alice vanuit een postmoderne bril dan een soort afspiegeling van onze eigen wereld: ‘A topsy-turvy world of imagination and of the wondrous in the age of Carroll has in many respects become the real world of our own times’.⁵⁹ We leven in een wereld zonder intrinsieke orde en waarheden, zoals Wonderland dat in principe ook is. De manier waarop wij als mensen samenleven, kennis vergaren en gebruiken is ons opgelegd. En net als Alice zijn de meeste mensen zich hier niet direct van bewust en gebruiken ze hun kennis om orde te geven aan de wereld. Dit doen we niet alleen omdat we met deze vaste kennis macht kunnen uitoefenen over diegene die minder kennis hebben, maar omdat we deze orde als mensen nodig hebben - om niet zoals alle wezens in Wonderland in chaos en krankzinnigheid te leven. Hoewel Foucault en Lyotard misschien pleiten voor een wereld waarin we leven als Nietzsches ‘vrije geesten’, bewust van een gefabriceerd discours, zullen de meeste mensen toch voor dezelfde uitweg kiezen als Alice dat doet in beide boeken: namelijk voor een zalige onwetendheid. Men weet liever niet dat we, zoals de Cheshire Cat zegt, allemaal gek zijn en op een soort

⁵⁹ Minghetti (2012)

geconstrueerd toneel leven waarin we allemaal doen alsof we niet weten dat het niet echt is. Alice's avontuur kan nu geïnterpreteerd worden als de metaforische zoektocht naar betekenis en orde die wij 'postmoderne mensen' ook mee maken. Naast de speelse taal en vermakelijke woordgrapjes is dit misschien ook een van de redenen dat *Alice in Wonderland* nog steeds zo populair is. Zelfs 150 jaar na de eerste publicatie kunnen we ons nog steeds identificeren met Alice.

Omdat mijn onderzoek een interpretatie is van een verhaal dat geschreven werd ruim voordat het postmoderne wereldbeeld geformuleerd werd, is het moeilijk om een duidelijke definitieve conclusie te trekken. Ik herlees *Alice in Wonderland* als een postmoderne parabel *avant la lettre*; het werk is niet met die bedoeling geschreven. De interpretatie die ik eraan geef is de mijne, vanuit mijn postmoderne 'bril', en is dus niet eigen aan het werk. Omdat het postmodernisme in onderzoek naar *Alice in Wonderland* een onderbelicht onderzoeksveld is denk ik dat mijn onderzoek daar een wel toevoeging aan is. Maar omdat er minder literatuur over mijn onderwerp te vinden was, werd het ook wel lastig om al bestaande literatuur te vinden. Dit resulteerde erin dat veel van mijn gekozen literatuur, zoals die van Donald Rackin en de verschillende artikelen uit Guiliano, niet direct gaat over postmoderne theorieën maar hier qua thema wel aan gelinkt zijn. Doordat ik heb gekozen voor het perspectief van twee verschillende theoretici, namelijk die van Lyotard en Foucault, kon ik minder de diepte ingaan dan mogelijk was als ik me beperkt had tot één denker. De relatie tussen kennis en macht, waar Foucault het veel over heeft, zou nog een interessante invalshoek kunnen zijn. Ik hoop dat ik door twee theoretici te bespreken wel een breder overzicht heb kunnen geven van de relevantste inzichten van het postmodernisme. Voor verder onderzoek naar *Alice in Wonderland* en het postmodernisme zou ook nog gekeken kunnen worden naar het eclectische karakter van de boeken. Bijvoorbeeld naar de vele intertekstuele verwijzingen in de rijmpjes en gedichten en het gebruik door Carroll van de Socratische dialoog. Hierbij zou het ook interessant zijn om naar de film-adaptaties te kijken zoals die van Tim Burton.

Bibliografie

Afbeelding titelpagina:

John Tenniel. (1965) *Executioner argues with the King about cutting off the Cheshire Cat's head*.
Houtsnede. Uit Alice's Adventures in Wonderland.

Literatuur:

Carroll, Lewis & Gardner, Martin. (1960) *The Annotated Alice: Alice's Adventures in Wonderland & Through the Looking Glass*. USA: Bramhall House.

Carroll, Lewis. (1884) 'To the Lowrie children', in Morton N. Cohen (ed.). (1978) *The Selected letters of Lewis Carroll*. Pantheon Book: New York.

Foucault, Michel. (1980) *Michel Foucault: Power/Knowledge. Selected interviews and Other Writings 1972-1977*. Harvester Wheatsheaf: New York.

Foucault, Michel & Rabinow, Paul. (1984) *The Foucault Reader*. Pantheon Books: New York.

Guiliano, Edward (ed.). (1982) *Lewis Carroll: A Celebration. Essays on the occasion of the 150th anniversary of the birth of Charles Lutwidge Dodgson*. Clarkson N. Potter, Inc./Publishers: New York.

Henkle, Roger B. (1982) 'Carroll's narratives underground: "modernism" and form' in Guiliano, Edward (ed.). (1982) *Lewis Carroll: A Celebration. Essays on the occasion of the 150th anniversary of the birth of Charles Lutwidge Dodgson*. Clarkson N. Potter, Inc./Publishers: New York.

Hirschbein, Ron. (2010) 'Nuclear Strategists in Wonderland' in Irwin, William & Brian. Williams. (2010) *Alice in Wonderland and Philosophy*. John Wiley & Sons, Inc.: Hoboken, New Jersey.

Irwin, William & Brian, Williams. (2010) *Alice in Wonderland and Philosophy*. John Wiley & Sons, Inc.: Hoboken, New Jersey.

Korsten, F.W. (2005) *Lessen in Literatuur*. Utrecht en Uitgeverij Vantilt: Nijmegen.

Lyotard, Jean-François. (1984) 'The Postmodern Condition: A Report on Knowledge' in Godzich, Wlad & Schulte-Sasse, Jochen (ed.). *Theory and History of Literature*. Volume 10. Manchester University Press: Manchester.

Mayock, Rick. (2010) 'Perspectivism and Tragedy' in Irwin, William & Brian, Williams. (2010) *Alice in Wonderland and Philosophy*. John Wiley & Sons, Inc.: Hoboken, New Jersey.

Millikan, Lauren. (2011) 'The Evolution of Wonderland', *Carleton's World Wide Web*.

<https://www.carleton.edu/departments/ENGL/Alice/index.html>

Minghetti, Marco. (2012) 'Postmodern Alice', *humanisticmanagement.eu*.

<http://www.humanisticmanagement.eu/home/postmodern-alice/>

Rackin, Donald. (1982) 'Blessed Rage: Lewis Carroll and the Modern Quest for Order' in Guiliano, Edward (ed.). (1982) *Lewis Carroll: A Celebration. Essays on the occasion of the 150th anniversary of the birth of Charles Lutwidge Dodgson*. Clarkson N. Potter, Inc./Publishers: New York.

Rackin, Donald. (1966) 'Alice's Journey to the End of Night' in Carolyn Sigler (ed.). (2014) *Dictionary of Literary Biography: Lewis Carroll's Alice's Adventures in Wonderland. A Documentary Volume*. Cengage Learning: Detroit, Gale.

Shea, Brendan. (2010) 'Three ways of getting it wrong: Induction in Wonderland' in Irwin, William & Brian, Williams. (2010) *Alice in Wonderland and Philosophy*. John Wiley & Sons, Inc.: Hoboken, New Jersey.

Walton, David. (2012) *Doing Cultural Theory*. Sage Publications: Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC.

Woods, Tim. (2009) *Beginning Postmodernism*. Manchester University Press: Manchester.

Bijlage: Dekblad werkstukken

DEKBLAD WERKSTUKKEN

Bacheloropleiding Algemene Cultuurwetenschappen

Docent voor wie dit document is bestemd:

Dr. D. Kersten

Cursusnaam:

Bachelorwerkstuk

Titel van het document:

Alice in Postmodernland

Datum van indiening: 15 juni 2017

Het hier ingediende werk is de verantwoordelijkheid van ondergetekende. Ondergetekende verklaart hierbij geen plagiaat te hebben gepleegd en niet ongeoorloofd met anderen te hebben samengewerkt.

Handtekening:

Naam student:

Margot Terpstra

Studentnummer:

4383850

